

A rudabányai vasbuca

HADOBÁS SÁNDOR

A szakemberek szerint „a direkt vasgyártás legritkább és legértékesebb leletei közé tartoznak a vasbucák, valamint a vasrudak, amelyeket az újraizzító tűzhelyekben hevített bucákból kovácsoltak”.¹ Gömöri János közölt egy táblázatot a hazánkban talált vasbucákról a *La Téne-kortól* a 11. századig. Ebben mindössze 10 lelet (27 buca) szerepel, s közülük is csupán két lelőhely (*Somogyfajsz* és *Jósvafő*) köthető a koraközépkori magyarországi vasművességhez, a többi a honfoglalás előtti időkből származik. Gömöri megjegyzi, hogy a táblázatban felsoroltakon túl még több közöletlen bucalelet ismeretes *Magyarországról*, de kiterjedt hajdani vaskohászatunkhoz viszonyítva a számuk összességében kevésnek mondható.²

Az utóbbiak közé tartozik a *rudabányai vasbuca*, amely ugyan évtizedek óta látható a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászat-történeti Múzeum*, illetve jogelődje, az *Érc- és Ásványbányászati Múzeum* állandó kiállításában, ennek ellenére a szakirodalomban sehol sem említik. Pedig talán a legtípusosabb, s ha lehet ilyet mondani egy salakkéreggel borított vasdarabról, a legszebb bucaleletünk; ráadásul a szakemberek szűk köre előtt korábban sem lehetett ismeretlen. Ugyanis az alsó felén látható furat arra utal, hogy valamikor elemzés céljából mintát vettek belőle, tehát foglalkoztak vele.

A múzeum első, 1968-ban készült leltárkönyvében már szerepel *vascipó* néven, B.68.31.1. szám alatt, ami arra utal, hogy az

¹ GÖMÖRI János: *Az avar kori és Árpád-kori vaskohászat régészeti emlékei Pannoniában*. Sopron, 2000. 270. old.

² U. o. 271. old.

intézmény törzsanyagának a része volt. (Ezt az 1956-ban létrehozott rudabányai *Bányászati Helytörténeti Gyűjtemény* alkotta, amely 1959 táján helyhiány miatt a bányauzem raktárába került, s amikor a mai múzeum 1965-ben létrejött, első állandó kiállításának tárgyai onnan kerültek át az új intézménybe.). Sajnos kevés adat olvasható róla: a „*Megszerzés módja és ideje*” rovatba csupán annyit írtak, hogy „*A rudabányai bányauzemtől*”, lelőhelyként pedig *Rudabánya környékét* jelölték meg a leltározók, és rövid, nem éppen szakszerű ismertetését is adják: „*Kohósítási elegy. Középkori maradvány, a Rudabánya környékén működött kis bucake-mencékből. Ásatások alkalmával találták.*” Az utóbbi mondatba az „*ásatások*” helyett inkább a „*földmunkák*” kifejezés illett volna, mert tudomásunk szerint *Rudabányán* sohasem folytak a kohászattal kapcsolatos szakszerű régészeti ásatások, csupán az egykori külszíni vasércbányában végzett leletmentésről vannak információink az 1950-es évek közepéről.

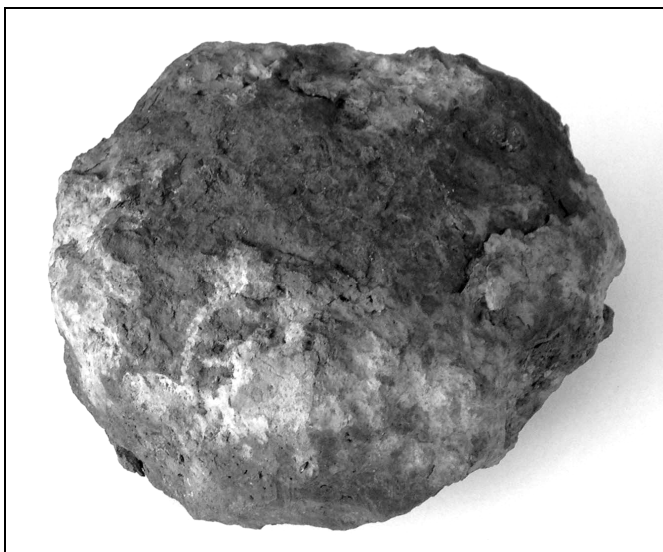
	0 50 cm	Tömeg (kg)	Lelőhely	Kor (század)	Hivatkozás
1.	 Rúd (4x)	1,12 1,76 1,73 1,26	Duna (Danube)	La Tène	Szabó M.
2.	 Rúd (3x)	5,60	Kapospula Alsóheténypuszta (Iovia?)	II–III. sz. (Római)	Tóth E.
3.	 Buca (1x)	10,55	Petőháza	IV. sz. (Római)	Gömöri J. Gabrieli G.
4.	 Rúd (1x)		Dunaújváros (Intercisa)	Római	Bóna I.
5.	 Buca (5x)	59,69	Keszthely Fenékpuszta (Valcum)	V. sz. (Római)	Sági K. Rozsnoki Zs.
6.	 Buca (2x)	50,00 50,00	Sopron (Scarbantia)	V. sz. (Római)	Gömöri J. Rozsnoki Zs.
7.	 Buca (1x)	8,00	Eperjes	VII–IX. sz. (Avar)	Bálint Cs.
8.	 Rúd (4x)		Bácsa	IX. sz. (Morva?)	Tomka P.
9.	 Buca (4x)	2,70 2,42 3,20 1,72	Somogyfajsz	X. sz. (Magyar)	Gömöri J.
10.	 Buca (1x)	2,75	Jósvafő Szelcepuszta	X–XI. sz. (Árpád-kor)	Vastagh G.

1. ábra. A Magyarország területén talált vasbucák. (Gömöri János szerint.)

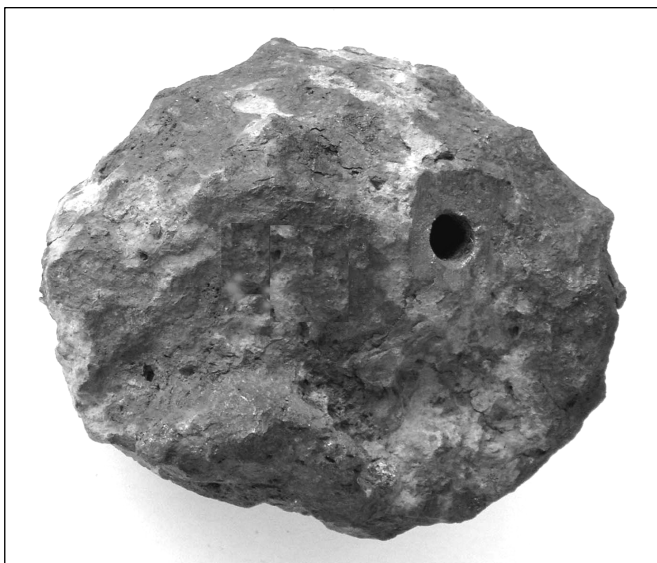
A múzeum munkatársai néhány évvel ezelőtt megpróbálták kideríteni a buca előkerülésének pontos helyét és idejét. Érdeklődésük eredménnyel járt: *Hernyák Gábor*, a rudabányai vasércbánya volt főgeológusa, az 1956-os bányászati gyűjtemény egyik szervezője és 1960-ig gondozója úgy emlékezett, hogy az 1950-es évek elején kezdődött nagyszabású rudabányai lakásépítések során, az úgynevezett „*Hatvannégy*” lakótelep földmunkái közben, a *Hutatető* déli oldalán találták a bucát 1952-ben vagy 1953-ban, a szemtanúk szerint kemencemaradványokkal és salakmezővel együtt. Az építkezés lázában azonban nem volt lehetőség a leletek tüzetes megvizsgálására és dokumentálására, csupán a vasbuca maradt meg és került a bánya igazgatói irodájában őrzött, évtizedek óta szépen gyarapodó „üzemi régiségtárba”, majd onnan a későbbi bányászattörténeti kiállításba. *Hernyák Gábor* közvetlenül az egyetem elvégzése után, 1955-ben őszén érkezett *Rudabányára*, tehát csak másoktól értesülhetett a buca leletkörülményeiről. Akkor azonban még frissek voltak az emlékek, így semmi okunk kétkedni a történet hitelességében.

A múzeumi leltárkönyvben feltehetően azért nem olvashatunk pontosabb adatokat, mert az előkerülés tényei idővel feledésbe merültek, illetve másfél évtized távolából a leltározók előtt ismeretlenek maradtak. Csupán arról tudtak, hogy valahonnan a környékről származik a vasbuca. Egyébként a valószínűsíthető lelőhely, a *Hutatető* – amely légvonalban alig 2 km-re fekszik a régészetileg feltárt felsőkelecsényi kora-középkori vasolvasztó-teleptől – nevében is az egykori vasművesség emlékét őrzi. Közismert tény, hogy *Rudabányán* hatalmas mennyiségű salak halmozódott fel a különböző időszakok kohászati (nem csak vas-, hanem réz- és ezüstolvasztási) tevékenysége nyomán. Sajnos a kutatás még nem foglalkozott érdemben ezek eredetével, elkülönítésével és elemzésével.

Álljanak most már itt a rudabányai vasbuca legfontosabb adatai: mérete 12x14x6 cm, súlya 3,75 kg. Alakja kissé ovális, külső felületét barnásfekete színű, itt-ott enyhén feltáskult, váltakozó (2-7 mm) vastagságú salakréteg borítja. Alsó részén, amint már említettük, körülbelül 1 cm átmérőjű, 2 cm mély furat van, ami szépen feltárja a buca szerkezetét. Benne előtűnik a még finomításra váró, de így is jó minőségűnek látszó vasmag.

2. ábra. A rudabányai vasbuca felülnézetből.

3. ábra. A vasbuca alsó része a mintavételre szolgáló furattal.

Felmerülhet a kérdés: ki és mikor vett mintát belőle? A hazai kohászattörténeti kutatások két kiemelkedő személyisége, *Kiszely Gyula* és *dr. Vastagh Gábor* 1965 és 1975 között gyakran megfordult a rudabányai múzeumban. Talán ők figyeltek fel rá az állandó kiállításban, és vitték el vizsgálatra, valószínűleg *Budapestre*. Sajnos ennek semmi nyomát nem találtuk; a laboratóriumi eredmények, ha voltak is, publikálatlanok maradtak.

A rudabányai vasbuca a térség koraközépkori vaskohászatának virágkorában, a 10-12. században készülhetett. Legközelebbi hazai párhuzamait a somogyfajszai, illetve a jósvafői bucákban kereshetjük: alakja hasonló azokéhoz, súlya viszont nagyobb náluk. Érdekes, hogy a *Rudabánya* szomszédságában feltárt *Árpád-kori* vasolvasztó-helyekről (*Trizs, Imola, Felsőkelecsény*) nem került elő egyetlen vasbuca sem.

Rövid ismertetésünk nyomán a kohászattörténet kutatói talán felfigyelnek erre a ritkásága miatt értékes leltre, és a jövőben figyelembe veszik majd a témával foglalkozó szakmunkákban.

Koraközépkori vasolvasztó kemence Imoláról – hasonlóan készülhetett a rudabányai vasbuca is.